

خدیجه مرادی^۱

زینب صفوی^۲

چکیده

یکی از عوامل کلیدی و موثر پیشرفت اقتصادی یک جامعه در قرن بیست و یکم تولید مشاغل و داشتن اقتصاد دانش محور است. در اقتصاد دانش محور؛ تولید، توزیع و استفاده از دانش، نقش اصلی و غالب برای تولید ثروت است و عدم توجه جوامع به این نکته باعث عقب-ماندگی آن‌ها در رقابت‌های جهانی خواهد شد. در این میان کشورهای توسعه یافته با ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی و در اختیار داشتن فن-آوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی عملاً نبض اقتصادی کشورهای در حال توسعه را در اختیار گرفته‌اند. اقتصاد دانش محور در کشورهای در حال توسعه نقش کم رنگی در توسعه اقتصادی، فرهنگی و ... داراست. نهادهای تولیدی و اشاعه دهنده دانش از جمله کتابخانه‌ها می‌توانند نقش کلیدی و مهمی در پیشبرد اقتصاد دانش محور در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران ایفا نمایند. کتابخانه‌های عمومی که هدفشان فراهم کردن سرگرمی و آموزش برای تمامی اقشار جامعه است باید از شکل و ساختار سنتی خود خارج شده و همراه با پیشرفت‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، نقش اساسی خود را به عنوان یک مکان آموزشی ایفا نمایند. در این پژوهش ضمن معرفی مفهوم اقتصاد دانش محور و اهمیتی که در پیشرفت و توسعه کشورهای در حال توسعه داشته، نقش و کارکردهای کتابخانه‌های عمومی به عنوان یک مرکز آموزشی در پیشبرد یک جامعه به سوی اقتصاد دانش محور نیز مورد بحث قرار گرفته و در ادامه راهکارهایی جهت مشارکت فعال‌تر کتابخانه‌های عمومی کشورهای در حال توسعه در اقتصاد دانش محور ارائه خواهد شد.

کلیدواژه‌های موضوعی: اقتصاد دانش محور، کتابخانه عمومی، کشورهای در حال توسعه.

مقدمه

تحولات بنیادی که در دهه اخیر رخ داده ماهیت فعالیت اقتصادی را هم در داخل و هم در خارج از کشور تغییر داده است. نظم نوینی در حال شکل‌گیری است که پایه‌هایش براساس دانش و نوآوری مبتنی بر دانش است. بشر برحسب شرایط زمان و پیشرفت‌های هر عصر با سه نوع اقتصاد (کشاورزی، صنعتی و دانش محور) روبرو گردیده است. در اقتصاد کشاورزی "زمین، نیروی کار و منابع طبیعی" در اقتصاد صنعتی "سرمایه، ماشین آلات و مدیریت" عوامل مؤثر بر تولید و تعیین آینده استاندارد زندگی محسوب می‌شدند، ولی اقتصاد جدید یعنی اقتصاد دانش محور نگاهی نو به علل رشد اقتصادی بلندمدت دارد. در اقتصاد دانش محور "علم فناوری، نوآوری و کارآفرینی" عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی قلمداد می‌شوند. از این رو، در نظریه‌های جدید رشد اقتصادی دانش بخش اصلی نظام اقتصادی محسوب می‌گردد. در عصر حاضر، با پیشرفت فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی جامعه بشری نیز از حالت سنتی خود خارج شده و به سوی جامعه اطلاعاتی یا جامعه دانش محور سوق داده شده است. در این جامعه، دانش به عنوان اصلی‌ترین نوع سرمایه تلقی می‌گردد و عوامل رشد اقتصادی از قبیل مواد خام و نیروهای انسانی به تدریج جای خود را به دانش و اندیشه‌های جدید داده است و رشد اقتصادی ریشه در انباشت دانش دارد، زیرا انباشت دانش منشأ فناوری، نوآوری و کارآفرینی است. دانش و اطلاعات نقش مهمی در رشد و ایجاد ارزش افزوده در جوامع توسعه یافته و پسا صنعتی دارد، به طوری که روند پیشرفت جوامع صنعتی در طول تاریخ نشان می‌دهد عواملی که جوامع در حال توسعه را به دوره توسعه یافتگی و پسا صنعتی هدایت کرده، اطلاعات، فناوری و دانش است. (عمادزاده؛ شهنازی؛ شبانی، ۱۳۸۵)

^۱ - کارشناس ارشد کتابخانه عمومی صاحب بن عباد شهرستان ری، رایانامه: atefehmorady@gmail.com

^۲ - کارشناس ارشد نهاد کتابخانه‌های عمومی

بر این اساس، نهادهای تولید و اشاعه دهنده دانش، نقش مهمی در جهت پیشرفت و توسعه نظام اقتصادی جوامع دانش محور ایفا می‌کنند. کتابخانه‌ها از جمله کتابخانه‌های عمومی که همیشه به عنوان مراکز اطلاعات و دانش تلقی می‌شده‌اند و فراهم‌آوری، سازماندهی، مدیریت و گسترش دانش از جمله وظایف اصلی و عمده آن‌ها محسوب می‌شده، می‌توانند نقش موثری در ایجاد یک جامعه دانش‌بنیان و گسترش اقتصاد دانش محور در آن ایفا نمایند. مقاله حاضر بعد از نگاهی به جامعه دانش محور که مولد اقتصاد دانش محور است، به سیر تکاملی اقتصاد دانش محور، ویژگی‌ها و الزامات پیاده‌سازی آن در جامعه پرداخته و ضمن معرفی کتابخانه‌های عمومی به عنوان مراکز تخصصی گسترش دانش و اطلاعات به نقش آن‌ها در گسترش دانش و کمک به استقرار اقتصاد دانش محور در جامعه اشاره می‌نماید و در پایان نیز الزامات و زیرساخت‌هایی که کشورهای در حال توسعه از جمله ایران باید به کار گیرند تا به سمت جامعه دانش محور و به تبع آن گسترش اقتصاد دانش محور دست یابند، بررسی شده است.

تعریف جامعه دانش محور

در پی ظهور انقلاب اطلاعات که بعد از انقلاب صنعتی روی داد تمام زیرساخت‌های اجتماعی به ویژه فرهنگ، اقتصاد، سیاست، مشاغل و صنایع در بیش‌تر کشورها به خصوص کشورهای پیشرفته، دستخوش تغییرات اساسی شد. (آزاد، ۱۳۷۹) این تغییرات موجب شد که صنایع و عوامل اقتصادی از حالت سنتی خود خارج شده و به مدرن‌گرایی گرایش پیدا کنند. با توجه به نقشی که دانش در تمامی جنبه‌ها و ساختار یک جامعه ایفا می‌نماید به راحتی نمی‌توان تعریفی جامع از آن ارائه نمود. به طور کلی یک جامعه دانش محور جامعه‌ای است که تمام ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی آن به طرز قابل توجهی تحت تاثیر دانش قرار گرفته و به وسیله آن دگرگون شده است. (نوروزی؛ کمالی، ۱۳۸۶) جهت دستیابی به یک اقتصاد دانش محور باید ساختار جامعه به یک جامعه دانش محور و دانش-مدار تبدیل گردد در این جامعه اطلاعات و دانش نقش مهمی را در زندگی افراد ایفا می‌نمایند. مهمترین ویژگی‌های این جامعه را می‌توان عوامل زیر دانست:

- مهمترین و ارزشمندترین کالا در این جامعه، اطلاعات و دانش است و مبادله کالا جایگزین مبادله دانش گردیده است؛
- افراد این جامعه نیازمند توانایی خاصی نیستند بلکه چگونگی کسب دانش و فناوری است که انسان را ممتاز می‌نماید؛
- افرادی که بر اطلاعات و دانش تسلط دارند در این جامعه موفق‌تر هستند؛
- اقتصاد جامعه دانش محور بر پایه‌ی داده‌ها و پردازش آن‌ها است؛
- بهره‌گیری از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در این جامعه از اهمیت والایی برخوردار است؛
- ارتباطات چهره به چهره جای خود را به ارتباطات جهانی می‌دهد به دلیل اینکه ارتباطات از راه دور گسترش فراوانی یافته است؛
- مدیران جامعه دانش محور با تکیه بر دانش و فکر بر مجموعه تحت سرپرستی خود نظارت و مدیریت دارند؛
- در جامعه دانش محور رابطه صنعت و پژوهش بسیار نزدیک است؛
- در جامعه دانش محور سواد اطلاعاتی جایگزین سواد سنتی است و کاربرد خیلی مهمی در فعالیت‌ها و کارکردهای اجتماعی دارد؛
- در جامعه دانش محور، دیدگاه‌های سنتی تغییر می‌کند و نگرش‌های جدید حاکم می‌شوند؛
- دموکراسی و آزادی فردی و اجتماعی، از جمله الزامات جامعه دانش محور است؛

- در این جوامع هنگامی که صحبت از آلودگی می‌گردد آلودگی اطلاعات داغ‌تر از آلودگی محیط زیست است. (نوروزی؛ کمالی، ۱۳۸۶، ۱۰۷)

اقتصاد دانش‌محور^۱

می‌توان سیر تحول اقتصادی را به سه شکل اقتصاد کشاورزی، صنعتی و اطلاعات دانست که در هر یک داده، فرایند و محصولات متفاوتی وجود داشته و نوآوری‌های متفاوتی نیز خلق شده است. در جامعه‌ای با اقتصاد کشاورزی، داده‌های در دسترس نیروی کار، زمین، سرمایه و پروسه تولید، کشت و زراعت است که در نهایت به تولید مواد کشاورزی می‌انجامد. نوآوری‌هایی که در مراحل مختلف اقتصاد کشاورزی روی می‌دهد، استفاده و به کارگیری حیوانات جهت تسهیل امور کشاورزی و زراعت و تا حدی استفاده از ماشین جهت تولید است. در مرحله دوم که مرحله ورود به اقتصادهای صنعتی است، به داده‌های تولید علاوه بر نیروی کار، زمین و سرمایه که جزء داده‌های اقتصاد کشاورزی نیز بودند "کارآفرینی و فناوری" اضافه می‌گردد که طی یک پروسه پردازش کارخانه‌ای ستاده آن که تجهیزات سرمایه‌ای، صنعت و تولیدات فیزیکی هستند، به دست می‌آید. نوآوری‌های مورد استفاده در این مرحله استفاده از فرایند ماشینی شدن و تحقیقات علوم و فناوری است. نوع سوم اقتصاد، اقتصاد اطلاعات و دانش است. در این مرحله "اطلاعات و دانش" به داده‌های اولیه اقتصاد اضافه می‌گردند و نتیجه آن تولید دانش، صنایع و خدمات دانش‌محور است. نوآوری‌های این اقتصاد عبارتند از: شبیه‌سازی و ایجاد شبکه‌های اطلاعاتی و مجازی. (عمادزاده؛ شهبازی؛ شبانی، ۱۳۸۵)

اما اقتصاد دانش‌محور چیست؟ تعاریف مختلفی از اقتصاد دانش‌محور ارائه گردیده که در زیر به دو مورد شاخص آن که توسط دو سازمان اقتصادی مطرح ارائه شده، اشاره شده است:

بر اساس تعریف سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (ا.ا.ا.سی.دی.^۲) اقتصاد دانش‌محور، اقتصاد مبتنی بر تولید، توزیع و استفاده از دانش و اطلاعات است و به سرمایه‌گذاری در دانش و صنایع دانش‌محور توجه خاص می‌شود. این تعریف حداقل به دو ویژگی اقتصادی نوین اشاره می‌کند:

اول آنکه در اقتصاد دانش‌محور، دانش از نظر کمی و کیفی با اهمیت‌تر از گذشته‌هاست، دوم آنکه کاربرد فناوری اطلاعاتی و ارتباطاتی عامل محرکه اقتصاد جدید است.

سازمان همکاری اقتصادی آسیا - اقیانوسیه (ا.پ.ک^۳) تعریف ا.ا.ا.سی.دی. را گسترش می‌دهد و می‌گوید تولید و توزیع و کاربرد دانش عامل محرکه رشد اقتصادی است و تنها متکی به صنایع با فناوری بالا نیست بلکه هر صنعتی بنا به اقتضات خود باید از دانش استفاده نماید. به عبارت دیگر در اقتصاد دانش‌محور، تولید، توزیع و کاربرد دانش در تمامی صنایع، عامل محرکه رشد اقتصادی، تولید ثروت و اشتغال است.

اقتصاد دانش‌محور، بازارهای اطلاعاتی هستند که فرآورده‌ها و خدمات دانش، در آن‌ها برای فروش عرضه می‌گردند، در اقتصاد دانش‌محور شرکت‌های کار و پیشه، مؤسسات دانشگاهی و بخش‌های صنعتی فرصت همکاری برای اشتراک اطلاعات و دانش خود و نیز تبدیل به انبوهی از ایده‌ها، فرصت‌ها و راهکارهای که منجر به ایجاد ثروت اقتصادی و اجتماعی می‌شود را به دست می‌آورد. ویژگی‌های اقتصاد دانش‌محور را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود:

- افراد به جای دست‌های خود از مغزشان کمک می‌گیرند؛
- فناوری اطلاعات منجر به رقابت جهانی می‌شود؛

^۱ - knowledge-based economy

^۲ - Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)

^۳ - Asia-Pacific Economic Co-operation (APEC)

- نوآوری مهمتر از تولید انبوه است (ماترسکا^۱، ۱۳۸۴)؛
- انتقال از کار یدی به غیر یدی؛
- قطب بندی شدن مهارت: رشد شغل های ساده از یک سو و کارهای مدیریتی و تخصصی؛
- کاهش کارهای نیمه مهارتی؛
- رشد کارهای موقتی در نتیجه گسترش بخش خدمات؛
- تولید نه وزن می شود نه انبار می شود نه حمل. (عمادزاده؛ شهنازی؛ دهقان شبانی، ۱۳۸۵)

عوامل موثر در استقرار اقتصاد دانش محور

علل و عوامل توجه روزافزون به مقوله اقتصاد دانش محور را می توان اینگونه برشمرد:

- ۱ دگرگونی تولیدات صنعتی؛
- ۲ تغییر سلايق مصرف کنندگان؛
- ۳ لزوم افزایش کارایی؛
- ۴ شدت یافتن رقابت جهانی و
- ۵ جهانی شدن اقتصاد (جباری، ۱۳۸۷)

اقتصاد دانش محور دارای زیر ساخت ها و ویژگی های خاص خود است، ویژگی هایی که عامل اصلی شکل گیری و تحقق اقتصاد دانش محور هستند، عبارتند از:

۱. دانشی که مشتمل بر آموزش، تحقیق و توسعه^۲ است؛
۲. فناوری اطلاعات و ارتباطات؛
۳. صنایع با فناوری برتر؛
۴. سرمایه های مخاطره پذیر

فرایندهای تولید دانش، توزیع دانش، انتقال دانش و کاربرد دانش چهار فرآیند اساسی در اقتصادهای مبتنی بر دانش هستند. حجم و چگونگی رابطه این فرایندها در اقتصادهای مدرن از اقتصادهای سنتی متمایز است. در اقتصادهای سنتی حجم این فرایندها اندک و رابطه بین آنها خطی است، به این مفهوم که ابتدا دانش تولید می شود، آنگاه توزیع شده و منتقل می گردد و در نهایت مورد استفاده قرار می گیرد. بین استفاده از دانش و تولید آن رابطه مستقیم وجود ندارد، بلکه یک رابطه غیرمستقیم یک طرفه بواسطه انتقال دانش شکل گرفته است که ضامن هیچگونه پویایی نیست. در واقع یکی از کانال های اساسی جریان دانش، جریان آن از فرایند استفاده به فرایند تولید است. دانشی که در این کانال جریان می یابد دانش چگونگی و در رابطه با مسائل فرایند استفاده می باشد. این جریان پویایی سیستم اقتصادی و متمایز کننده اقتصادهای سنتی از اقتصادهای مبتنی بر دانش است. (شاه آبادی؛ امیری، ۱۳۹۰، ۱۱۱)

پیش نیازهای لازم جهت استقرار اقتصاد دانش محور

آموزش، تعلیم و تربیت یا سرمایه گذاری در سرمایه انسانی، سیاست های حمایتی دولت، فناوری اطلاعات و ارتباطات، وجود محیط مناسب اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و قانونی برای سرمایه گذاری، تولید و تجارت از جمله پیش نیازهای لازم جهت استقرار اقتصاد دانش محور است. از دیگر ویژگی ها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

¹ - Materska

² -Research & Development(R&D)

- وجود نیروی کار ماهر و آموزش دیده که بتواند به صورت مداوم ارتقا پیدا کند و مهارت‌هایش را جهت خلق و استفاده از دانش تطبیق دهند. این نیروی کار برای خلق، کسب و انتشار اثربخش و به کارگیری دانش رایج که منجر به افزایش بهره‌وری کل عوامل و در نهایت افزایش رشد اقتصادی می‌شود، ضروری است؛
 - زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی در یک اقتصاد، به دسترسی و کارایی رایانه‌ها، تلویزیون، رادیو، تلفن و شبکه‌هایی که آن‌ها را به یکدیگر وصل می‌نمایند، مرتبط است؛
 - سیاست‌های حمایتی دولت: ویژگی یک سیستم اقتصادی پویا این است که دارای یک دولت به دور از فساد، پاسخ‌گو و موثر باشد و همچنین متشکل از یک نظام قانونی است که از حقوق مالکیت و مالکیت فکری حمایت می‌نماید. (عظیمی؛ برخوردار، ۱۳۸۷)
- به طوری کلی عوامل موثر در استقرار اقتصاد دانش محور را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:
- اینترنت عامل هم‌افزایی دانش جهانی است و در آینده ابزار مهم توسعه دانش محور خواهد بود که از طریق آموزش‌های مستقیم و غیرمستقیم به کاربران در جهان توسعه خواهد یافت؛
 - دولت الکترونیکی و تجارت الکترونیکی وجوه غالب در اقتصاد دانش محور است؛
 - بهبود همیشگی فناوری و خلاقیت باعث رشد اقتصادی و دانش است؛
 - فشارهای جهانی شدن اقتصاد دانش محور و فناوری‌های جدید باعث افزایش رقابت و خلاقیت می‌شود؛
 - پیشرفت در فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات؛
 - سرعت عمل در تولید دانش. (ویسی؛ نازک‌تبار، ۱۳۸۵)

عوامل کلیدی جهت توسعه اقتصاد دانش محور در کشورهای در حال توسعه

اقداماتی که لازم است در کشورهای در حال توسعه انجام گیرد تا سیستم اقتصادی آن‌ها به اقتصاد دانش محور تبدیل گردد شامل موارد زیر است:

- سرمایه‌گذاری برای ارتقاء مهارت نیروی انسانی؛
- حمایت از ابداع و نوآوری؛
- توسعه زیرساخت‌ها جهت به کارگیری فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی؛
- آشنایی بدنه کارشناسی دولت با اقتصاد دانش محور؛ (جباری، ۱۳۸۷)
- گسترش ظرفیت یادگیری به منظور ارتقای رقابت‌های ملی و ترویج آن؛
- فراهم نمودن اطلاعات جهت خلق یک جامعه مثبت و اقتصادی؛
- افزایش تعداد کتابخانه‌های عمومی و گسترش مجموعه منابع اطلاعاتی آن‌ها و حمایت از آن‌ها؛
- جذب کاربران به کتابخانه‌ها؛
- تقویت مراکز فرهنگی، آموزشی و به کارگیری فناوری‌های نوین در آن‌ها؛
- افزایش سطح سواد اطلاعاتی و دیجیتالی افراد جامعه؛
- رفع شکاف دیجیتالی در جامعه؛

کتابخانه عمومی و اقتصاد دانش محور

در دوران کنونی که عصر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی است و اطلاعات و دانش به عنوان عوامل اصلی پیشرفت جوامع به حساب می‌آیند؛ کتابخانه‌ها از جمله کتابخانه‌های عمومی به عنوان یکی از مراکز آموزشی و پژوهشی می‌توانند از این فرصت استفاده نموده و خدمات خود را بهتر و بیشتر ارائه نمایند. از سوی دیگر، این مراکز جهت فعالیت موثرتر باید بر اساس تحولات جاری و نیازهای کاربران خود تغییر و پیشرفت نمایند. در جامعه دانش محور؛ دانش، افراد و شبکه‌های مجازی نقش اصلی توسعه و پیشرفت را دارا هستند و در اقتصاد دانش محور نیز ارتباط محکمی بین دانش، آموزش، فناوری اطلاعات و ارتباطات، رشد و توسعه اقتصادی منطقه‌ای وجود دارد. در حال حاضر، الگوهای جدید رشد اقتصادی از نیروی کار، زمین و سرمایه به عواملی همچون "سرمایه انسانی، دانش، نوآوری و کارآفرینی" تغییر یافته است. (پاپسکیو، ۲۰۱۱) همزمان با تغییرات و دگرگونی‌های حوزه‌های اقتصادی تغییر و تحولاتی همچون افزایش مهارت نیروهای کار، الگوهای کسب و کار، خدمات ارائه شده و .. اتفاق خواهد افتاد و جوامع مختلف نیز جهت هماهنگی و پیشرفت، خط‌مشی‌های نوینی را در ارائه خدمات خود ایجاد می‌نمایند. هدف بسیاری از کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، پشتیبانی از انتقال دانش و توسعه اقتصادی است و بازار مد نظر مراکز اطلاع‌رسانی انتفاعی کاربران غیر اصلی کتابخانه‌ها، شرکت‌ها، مشاوران و شرکت‌های حقوقی هستند. بعضی از این مراکز ممکن است خدمات تحقیقی و تحویل مدرک نیز به کاربران اولیه خود ارائه دهند. (فانگ، ۱۳۸۲) مراکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی کشورهای در حال توسعه می‌توانند با ایجاد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی پیوسته که دارای اطلاعات کتاب‌شناختی یا تمام متن هستند، زمینه جذب مشتریان اطلاعاتی و خدمات انتفاعی را فراهم سازند که این خود می‌تواند به عنوان یک توسعه اقتصادی مدنظر باشد. برخی از خدمات انتفاعی که کتابخانه‌های عمومی کشورهای در حال توسعه می‌توانند ارائه دهند عبارتند از: مطالعات جمعیت‌شناسی، گزارشات معتبر تجاری، فهرست مشاغل، گزارشات تحقیقی بازار، خدمات اطلاع‌رسانی، خدمات تحقیقی مشتری، جستجو برای نشانه‌های تجاری، ... (کافمن، ۱۳۸۲) کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی کشورهای در حال توسعه با گسترش ارائه خدمات انتفاعی به مشتریان خود می‌توانند بستر جدیدی را در زمینه درآمد و خودکفایی ملی و گام بزرگی در راه توسعه ملی بردارند.

چالش‌های پیش‌روی کتابخانه‌های عمومی کشورهای در حال توسعه در اقتصاد دانش محور

کتابخانه‌های عمومی در کشورهای توسعه یافته یکی از مراکز مهم تحول و پیشرفت جامعه محسوب می‌گردند؛ به گونه‌ای که همزمان با پیشرفت‌های هر عصری توسعه می‌یابند و در پیشرفت‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و ... جامعه موثر هستند. (کلیتون^۱؛ هپورس^۲، ۲۰۰۶) این درحالیست که کتابخانه‌های عمومی در کشورهای در حال توسعه به دلیل متعددی از جمله فقر فرهنگی و مادی افراد جامعه، عدم وجود رشد سیاسی و اقتصادی کشورها، عدم توجه دولت به این مراکز، ضعف مجموعه منابع آن‌ها، عدم وجود افراد متخصص در کتابخانه‌ها و .. مورد اقبال افراد جامعه قرار نمی‌گیرند و نقش چندانی در پیشرفت‌های جامعه ایفا نمی‌کنند. کتابخانه‌های عمومی در کشورهای در حال توسعه به شکل سنتی خود باقی مانده و با وجود پیشرفت‌های جهانی توسعه نیافته‌اند. منابع موجود در این کتابخانه‌ها منابع سنتی و چاپی بوده و میزان استفاده از فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در آن‌ها بسیار پایین است. چالش‌هایی که کتابخانه‌های عمومی کشورهای در حال توسعه در استقرار اقتصاد دانش محور با آن روبرو هستند را می‌توان موارد زیر دانست:

¹ - Clayton

² - Hepworth

*یکی از گام‌های مهم جهت تحقق اقتصاد دانش‌محور فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی است. فناوری‌های نوینی مانند وب می‌تواند به مردم یک جامعه کمک نماید تا بدون محدودیت‌های زمانی و مکانی دانش و تجربیات خود را با دیگران به اشتراک گذارند. بیشتر مراکز و سازمان‌ها از جمله کتابخانه‌های عمومی باید قابلیت‌های ارتباطی خود را از طریق کاربرد فناوری‌های اطلاعاتی بهبود بخشند. کتابخانه‌های عمومی در کشورهای در حال توسعه باید امکانات خود را بهبود بخشیده و تمرکز خود را از روی کتاب‌ها و مجلات چاپی به منابع اطلاعاتی با محمول‌های نوین مانند منابع الکترونیکی و دیجیتالی، شبکه‌های مجازی و ... ارتقا بخشند.

*اوگانسولا^۱ (۲۰۰۸) یکی از موانع عدم استقرار اقتصاد دانش‌محور در کشورهای در حال توسعه را نداشتن سواد دیجیتالی توسط مردم آن کشورها دانست که این به دلیل استفاده کم از رایانه و وسایل نوین ارتباطی و نبود متخصصان کارآموده در میان این کشورها است. به کارگیری رایانه و داشتن کتابدارانی که مهارت‌های لازم را دارند می‌تواند در بهبود این سواد در جامعه کمک نماید.

*وجود شکاف دیجیتالی در کشورهای در حال توسعه از دیگر موارد چالش برانگیز است. شکاف دیجیتالی به تفاوت دسترسی موثر به فناوری اطلاعات و ارتباطات در بین دو یا چند جامعه و بخش‌های مختلف یک جامعه گفته می‌شود. امروز دیگر مقاومت در برابر توسعه دیجیتالی ممکن نیست و در این حرکت رو به جلو تنها جوامعی می‌توانند استقلال خود را حفظ نمایند که حضوری قدرتمند داشته باشند. شکاف دیجیتالی باید با در اختیار گذاشتن وسایل ارتباطی نوین در شهرها و روستاهای مختلف یک جامعه از میان برداشته شود.

ارائه راهکارهایی جهت ارتقای کتابخانه‌های عمومی جهت استقرار اقتصاد دانش‌محور

*کتابخانه‌های عمومی باید در ابتدا مهارت‌های کتابداران و کارمندان خود را افزایش داده تا جوابگوی نیازهای کاربران گسترده و متنوع خود و رفع نیازهای اطلاعاتی آن‌ها باشند. مارتیز^۲ در پژوهش خود سه مهارتی که کتابداران باید داشته باشند را اینگونه معرفی می‌نماید: ۱) مهارت‌های فناوری ۲) مهارت‌های زبانی و ۳) مهارت‌های اطلاعاتی. به این مفهوم که کتابداران باید فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی همچون رایانه، اینترنت، اینترانت و شبکه‌های مجازی را بشناسند تا هم جوابگوی نیازهای اطلاعاتی کاربران خود باشند و همچنین مهارت‌ها و سواد دیجیتالی کاربران کتابخانه‌های عمومی را با آموزش جستجوی اطلاعات در پایگاه‌های اطلاعاتی، وب و ... افزایش دهند. از لحاظ مهارت‌های زبانی در حد مطلوبی بوده و دارای سواد اطلاعاتی باشند تا بتوانند نیازهای متنوعی را که از سوی کاربران گسترده ارائه می‌شوند را پاسخگو باشند.

*در اقتصاد دانش‌محور همواره مشاغل جدیدی ایجاد می‌شوند و در نتیجه نیروهای کار نیاز دارند تا پیوسته دانش و مهارت‌های کاری نوینی را بیاموزند. کتابخانه عمومی به عنوان یک مرکز آموزش مداوم می‌تواند با فراهم ساختن اطلاعات و امکانات مورد نیاز افراد، اقشار مختلف جامعه را جذب کتابخانه نماید و همچنین به کارگرانی که مهارت‌های پایینی دارند کمک کند تا مهارت‌های لازم را جهت ورود به محیط کار بیاموزند.

*نیروی انسانی مناسب در اقتصاد دانش‌محور، فردی است که بر اساس نیازهای بازار آموزش دیده باشد. کتابخانه‌های عمومی به عنوان یک مرکز اطلاعات می‌توانند در یادگیری و آموزش آن‌ها بر اساس نیازهای نوین جامعه موثر باشند. *کتابخانه‌های عمومی در حقیقت، دانش ضمنی یا پنهان فرد را با در اختیار قرار دادن اطلاعات و آموزش سواد اطلاعاتی کاربران افزایش داده و او را فردی موثر در حوزه‌های مختلف از جمله اقتصاد جامعه خواهد نمود. دانش

¹ - Ogunsola

² -Martinez

ضمنی^۱ ارزش بیشتری نسبت به دانش آشکار^۲ دارد به این دلیل که: (۱) دانش ضمنی ۷۵ تا ۹۵ درصد دانش سازمانی را تشکیل می‌دهد (۲) بالاترین شکل دانش، دانش ضمنی است (۳) توجه به دانش ضمنی در تسهیل و مراحل ابتدایی نوآوری مهم و اساسی است. (بانک توسعه آسیایی^۳، ۲۰۰۷) افزون بر این، دانش پنهان مهمترین پایه برای خلق دانش جدید است.

*ریچارد فلوریدا^۴ رابطه مثبتی را بین وجود افراد خلاق، محیط پویا و رشد اقتصادی شهرها قائل است. از طرفی کتابخانه‌های عمومی می‌توانند نقش موثری را در افزایش خلاقیت و نوآوری افراد ایفا نمایند. این مراکز، یادگیری مادام‌العمر را از طریق ابزارهای سنتی و نوین فراهم می‌سازند و با جذب افراد از دوران کودکی، قدرت تخیل و خلاقیت آن‌ها را پرورش داده و با آموزش مداوم در طول زندگی به خلق نوآوری توسط آن‌ها کمک می‌کنند.

*در اقتصاد دانش محور ارتباط محکم و تنگاتنگی بین دانش، آموزش، اطلاعات و فناوری‌های ارتباطی، رشد اقتصادی و توسعه منطقه‌ای وجود دارد. کتابخانه عمومی به دلیل اینکه با عموم مردم یک جامعه از یک خردسال و خانم خانه‌دار تا یک فرد کهنسال و استاد دانشگاه در تماس است می‌تواند نقش مهمی را در توسعه آموزش و گسترش نوآوری‌ها ایفا کند.

*پژوهش صورت گرفته توسط لیو^۵ (۲۰۰۴) نشان داد که کتابخانه‌ها از جمله کتابخانه‌های عمومی می‌توانند نقش مهمی در افزایش بهره‌وری اقتصاد از طریق برنامه‌های آموزشی خود داشته باشند. در یک جامعه دانش محور هر فردی باید پیوسته در حال یادگیری باشد؛ زیرا تغییر در اقتصاد همزمان با تغییر در آموزش و پرورش نیست. یکی از وظایف کتابخانه‌های عمومی نیز آموزش مداوم کاربران خود است.

*پیشرفت همزمان کتابخانه‌های عمومی کشورهای در حال توسعه و ایران همزمان با پیشرفت‌های جهانی با کاربرد فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی.

*تجهیز کتابخانه‌های عمومی به رایانه‌ها و دسترسی کاربران به اینترنت و دیگر فناوری‌های مدرن در جهت بالا بردن سواد دیجیتالی آن‌ها.

*کاربرد تجارت الکترونیکی در کتابخانه‌های عمومی و استفاده از آن در جهت توسعه خدمات و جذب بیشتر کاربران.

نتیجه‌گیری

امروزه با توجه به تحولاتی که در دنیای کسب و کار ایجاد شده است، ارائه محصولات و خدمات با کیفیت مناسب و اقتصادی بدون مدیریت و استفاده صحیح از منبع ارزشمند و استراتژیک دانش، امری سخت و در برخی موارد غیرممکن است. (رومهاردت^۶، ۱۹۹۸) در این نگرش، دانش به عنوان یک منبع ارزشمند در کنار منابعی که پیش از این در اقتصاد مورد توجه قرار داشت (زمین، کار و سرمایه) به عنوان یک دارایی پرمایه مطرح است. چنین سازمان‌هایی دیگر صنعت-

^۱ - دانش ضمنی (پنهان) یا Tacit Knowledge : به فرد وابسته است و در هنگام کار به صورت درونی بدست می‌آید. این نوع دانش به سختی قابل بیان برای فرد دیگری است و باید هر کس خود آنرا بدست آورد (با در معرض کار واقع شدن).

^۲ - دانش معلوم (آشکار): این نوع از دانش بصورتی درآمده است که قابل مستندسازی و ارائه به دیگران است، مانند نقشه، طراحی، برنامه در قالب کلمات و ...

^۳ - Asian bank Development

^۴ - Richard Florida

^۵ - Liu

^۶ - Romhardt

محور نیستند بلکه دانش محور بوده و در آن پژوهشگران به کار مشغول هستند. اقتصاد دانش محور به نوعی اقتصاد اشاره دارد که برای تولید، توزیع و استفاده از دانش و اطلاعات به فناوری اطلاعات و ارتباطات بسیار متکی است. پیشرفت روزافزون فناوری اطلاعات و ارتباطات و به خصوص رشد چشمگیر اینترنت و کاهش مستمر قیمت تجهیزات فناوری اطلاعات و ارتباطات به افزایش تعداد کاربران منجر شده است. در عین حال، برای تحقق رشد اقتصاد دانش محور، پیش نیازهایی لازم است. نخستین پیش نیاز، آموزش عمومی و کاربردی از جمله یادگیری مادام العمر، آموزش متخصصان و تدوین برنامه‌های آموزشی متناسب با عصر حاضر است. علاوه بر این، برای ایجاد نوآوری و کارآفرینی نیز باید محیطی مناسب ایجاد گردد. برای تسریع در دانشی شدن اقتصاد یا تداوم اقتصاد دانش محور، نقش مراکز اطلاعات همچون کتابخانه‌های عمومی در فراهم‌آوری، مدیریت و اشاعه دانش (ایده‌ها) و آموزش مداوم کاربران، پرورش مهارت‌ها و قابلیت‌ها و تقویت قدرت تخیل و در نتیجه شکوفایی نوآوری‌ها و کارآفرینی بسیار مهم است. بر این اساس، توجه روزافزون به کتابخانه‌های عمومی در کشورهای پیشرفته به عنوان یک نهاد فرهنگی و آموزشی، تقویت منابع اطلاعاتی آن‌ها بر اساس نیازهای روز کاربران، انعطاف‌پذیری ساختار سازمانی آن‌ها جهت توسعه فناوری‌های نوین، افزایش هر چه بیشتر فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی جهت آموزش و آشنایی کاربران با آن‌ها، آموزش و پرورش کارکنانی متخصص و حرفه‌ای که دارای سواد اطلاعاتی و دیجیتالی بالا باشند و پرورش سواد اطلاعاتی کاربران ضروری به نظر می‌رسد. کتابخانه‌های عمومی کشورهای در حال توسعه پیش‌نیازهای لازم جهت یک جامعه اطلاعاتی و استقرار اقتصاد مبتنی بر دانش را در اختیار ندارند. (شاه‌آبادی، ۱۳۹۰) همانگونه که صفوی و سیامک (۱۳۹۱) در پژوهش خود به آن اشاره کرده اند بیشتر پژوهشگران برای رفع نیازهای اطلاعاتی خود به سراغ کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی می‌روند که می‌توان دلیل این امر را عدم استفاده کتابخانه‌های عمومی ایران از پایگاه‌های اطلاعاتی، منابع اطلاعاتی نوین و تکیه بر منابع سنتی دانست. بیشتر کتابخانه‌های عمومی مدیرانی غیر متخصص و بدون تحصیلات کتابداری داشته که از سطح سواد اطلاعاتی بالایی برخوردار نبوده و در نتیجه قادر نیستند که سواد اطلاعاتی کاربران خود را که از مولفه‌های مهم یک جامعه اطلاعاتی و در نتیجه استقرار اقتصاد دانش محور است افزایش دهند. نوآوری و کارآفرینی یکی از مولفه‌های مهم اقتصاد دانش محور است که با آموزش مداوم و مستمر توسط نهادهایی مانند کتابخانه‌های عمومی امکان‌پذیر است. بنابراین کتابخانه‌های عمومی باید به فکر راهکارهایی جهت جذب نوسودان، خردسالان و نوجوانان به کتابخانه‌ها باشند.

در پایان توصیه می‌گردد که کتابخانه‌های عمومی جهت کمک به استقرار اقتصاد دانش محور در جامعه، زیرساخت‌های لازم جهت تجهیز کتابخانه‌ها به فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی را افزایش داده و از آن‌ها استفاده بیشتری در کتابخانه‌ها به عمل آید. محمل‌های اطلاعاتی نوین در کنار منابع چاپی گنجانده شود و پایگاه‌های اطلاعاتی جهت جذب پژوهشگران به کتابخانه ایجاد گردد. کارمندان و مدیران متخصص با تحصیلات کتابداری که آموزش‌های لازم را فراگرفته و دارای سواد دیجیتالی و اطلاعاتی کافی هستند به کارگمارده شوند و به آموزش مستمر و مداوم کاربران و افزایش مهارت‌های لازم جهت ورود به بازار کار و ارتقای کارایی آن‌ها در بازار کار توجه شود. با تهیه امکانات لازم، خردسالان و کودکان به کتابخانه‌ها جذب و در نتیجه قدرت تخیل آن‌ها افزایش پیدا کند. وسایل ارتباطی نوین جهت تسهیل دسترسی کاربران به کتابخانه و جذب هر چه بیشتر آن‌ها از قبیل تجارت الکترونیکی، ایمیل، طراحی وب‌سایت، و ... مورد استفاده قرار گیرند. در کل همانگونه که ستورج (۲۰۱۰) در پژوهش خود بیان می‌کند کتابداران نباید صبر کنند تا این فرصت‌ها پیش آید بلکه باید خود به دنبال دگرگونی و تحول‌های نوین باشند.

¹ - Sturges

- جباری، محمد (۱۳۸۷). اقتصاد دانش محور. فصلنامه راهبرد، شماره ۴۶: ۲۱۶-۲۱۸.
- دانایی فرد، حسن (۱۳۸۳). "اقتصاد دانش محور و حفظ تمامیت نهادی دانشگاه". **فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی**، ۳۳. بازیابی شده در: (خرداد، ۹۱)
- http://www.urmia.ac.ir/moavenatepajooeshi/ertebatbasanaat/Lists/List6/Attachments/34/235_Eghtesade%20danesh%20mehvar.pdf
- شاه آبادی، ابوالفضل؛ امیری، بهزاد (۱۳۹۰). "تاثیر اقتصاد دانش محور بر بهره‌وری نیروی کار کشورهای در حال توسعه". **نامه**، ۸۴. بازیابی شده در: (خرداد ۱۳۹۱)
- <http://www.ensani.ir/storage/Files/20120426103316-2180-45.pdf>
- صفوی، زینب؛ محبوب، سیامک (۱۳۹۱). "بررسی سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران". **فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی**، پذیرفته شده جهت چاپ در شماره ۵۸.
- عظیمی، ناصرعلی؛ برخوردار، سجاد (۱۳۸۷). "اقتصاد دانش‌محور در کشورهای جنوب شرقی آسیا. **رهیافت**، ۳۳: ۴۳-۳۴.
- عمادزاده، مصطفی؛ شهنازی، روح‌اله؛ دهقان شبانی، زهرا (۱۳۸۵). "بررسی میزان تحقق اقتصاد دانش‌محور در ایران". **فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی**، ۶(۲): ۲۰-۲۱.
- کافمن، استیو (۱۳۸۲). "ملاحظه ویژه برای خدمات انتفاعی در کتابخانه‌های عمومی". ترجمه حسن اشرفی ریزی. در: **تحویل اطلاعات در قرن بیست و یکم: خلاصه مذاکرات چهارمین کنفرانس بین‌المللی اطلاع‌رسانی انتفاعی در کتابخانه‌ها (چهارمین: ۱۳۷۶، کالیفرنیا)**. تهران: کتابدار.
- کورزویل، ریموند (۱۳۷۹). "عصر دانش". ترجمه دکتر اسدالله آزاد. **فصلنامه پیام کتابخانه**، ۱۰(۳و۲): ۷۵-۷۷.
- ماترسکا، کاتارزینا (۱۳۸۴). "کتابداران در عصر دانش". ترجمه محمدرضا سلیمانی. **علوم اطلاع‌رسانی**، ۲۰(۴و۳): ۹۱-۹۳.
- نوروزی، یعقوب؛ کمالی، کاظم (۱۳۸۶). "نقش کتابخانه‌ها در جامعه دانش‌محور". **پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات**، ۵۲: ۱۱۰-۱۱۱.
- ویسی، رضا؛ نازک‌تبار، حسین (۱۳۸۵). "تحلیلی بر جایگاه اقتصاد دانش‌محور در آموزش عالی و اشتغال: چالش‌ها و فرصت‌ها و چشم‌اندازها". ارائه شده در **کنگره ملی علوم انسانی (تهران)**.

Asian bank Development (2007). "Moving Toward Knowledge-Based Economies: Asian Experiences". (September) Retrieved of <http://www2.adb.org/documents/reports/tech-notes/knowledge-based-economies/knowledge-based-economies.pdf>

Clayton, Naomi; Hepworth, Mark (2006). "Public Libraries in the Knowledge Economy". Report produced by The Local Futures Group for the Museums, Libraries And Archives.

Hayes, Helen (2004). "The role of libraries in the knowledge economy".

Serials, 17(3).retrieved of

<http://uksg.metapress.com/index/KFP952VTKDYXA019.pdf>

Martinez, A. (2006). "Knowledge citizens: a competence profile". In Carrillo, F.J., ed., *Knowledge cities: approaches, experiments, and perspectives*, New York: Elsevier Butterworth Heinemann.

Ogunsola, L. A.(2008). "Developing Countries and the Need For Knowledge-Based Economy: The Problems And Challenges Ahead". **Ozean Journal of Social Sciences**, 1(1), retrieved of http://ozelacademy.com/OJSS_v1n1_1.pdf

Popescu, Ruxandra-Irina; Corbos, Răzvan-Andrei (2011). "The Role of Libraries in the Improvement of Urban Competitiveness. The Contribution of the "Carol I" Central University Library to the Development of Bucharest". **Administratie si management public**, 17, 82-86.

Sturges, Paul(2010). "The public library in a knowledge-based economy". **SUNScholar**, Retrieved of <http://scholar.sun.ac.za/handle/10019.1/372>.